Perustuslakivaliokunta Dnro:522/D.a.2/2016

Viite: *Lausuntopyyntönne 24.11.2016 HE 224/2016 vp*

Asia: **Saamelaiskäräjien lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle laeiksi terveydenhuoltolain ja sosiaalihuoltolain muuttamisesta**

1. Johdanto

Saamelaiskäräjät keskittyy käsittelemään lausunnossaan saamelaisten kotiseutualuetta, saamenkielisten palvelujen järjestämistä ja perusoikeuksien toteutumista saamelaisten osalta. Saamelaiskäräjät on antanut uudistuksesta lausuntoja. Kuitenkaan Saamelaiskäräjien esityksiä ei ole huomioitu lakiesityksessä. Tämän johdosta Saamelaiskäräjät esittää, että perustuslakivaliokunta kiinnittää seuraaviin seikkoihin huomiota lausunnossaan.

2. Saamenkielisten palvelujen järjestämisvelvollisuus ja saamen kielilain tulkinta

Hallituksen esitysluonnoksessa sivulla 43 todetaan täysin virheellisesti, ettei kunnilla ole velvollisuutta järjestää saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluita. STM on tulkinnut perustuslakia ja saamen kielilakia virheellisesti. Perustuslain 17 §:n 3 mukaan *saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla.* Saamelaisten kielelliset oikeudet ovat laajemmat kuin oikeus saada tulkkaus- ja käännösapua.

Aikanaan saamen kielilakia koskevassa hallituksen esityksessä kiinnitettiin erikseen huomiota *saamen kielen käyttämiseen sosiaali- ja terveydenhuollossa* ja todetaan, että tarve saada saamenkielistä palvelua sosiaali- ja terveydenhuollossa on suuri. Esityksessä viitataan lainvalmistelun aikana järjestettyihin kuulemistilaisuuksiin, joissa ilmeni, että saamelaisten kielelliset oikeudet ovat toteutuneet puutteellisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa. Hallituksen esityksessä viitataan Suomen ratifioiman Euroopan neuvoston vähemmistökieliperuskirjan täytäntöönpanoa valvova Euroopan neuvoston ministerikomitean huomautuksiin puutteellisista sosiaali- ja terveyspalveluista. Lainvalmistelussa päätettiin lopuksi, että oikeudesta käyttää saamen kieltä sosiaali- ja terveydenhoidon asiakastilanteissa ei ole tarvetta ottaa omaa säännöstä saamen kielilakiin. Perusteluna oli, että oikeus käyttää saamen kieltä näissä tilanteissa on turvattu kielilain 4 ja 12 §:n perusteella (s. 11, 21 ja 44). Mainitut pykälät koskevat kulloistakin asioimiskertaa hallintoviranomaisessa.

Saamen kielilakia koskevan hallituksen esityksen vaikutuksia eri kansalaisryhmien asemaan käsittelevässä luvussa tärkeäksi tavoitteeksi asetetaan se, että saamenkielinen väestö voisi elää mahdollisimman täysipainoista elämää omalla kielellään ja että heidän kulttuurinsa elinehdot voitaisiin säilyttää. Edelleen siinä yhteydessä arvioidaan, että viranomaisille esityksessä ehdotettu velvollisuus huolehtia oma-aloitteisesti saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta parantaa erityisesti lasten ja vanhusten sekä muiden heikoimmassa asemassa olevien asemaa ja helpottaa heidän elämäänsä (s. 30).

Sajos
FIN-99870 Inari
www.samediggi.fi

Tel. +358 (0)10 839 3100
info(at)samediggi.fi
etunimi.sukunimi(at)samediggi.fi

Saamen kielilailla on tarkoitus vähentää tarvetta tulkkaukseen ja kääntämiseen muun muassa kielitaitovaatimuksia ja virkavapautta koskevilla säännöksillä, joiden avulla saamen kielen taitoisten virkamiesten määrä on tarkoitus saada nykyistä suuremmaksi (HE 46/2003 vp. s 18). Saamen kielilain tarkoitus on, että tulkkaus ja kääntäminen vähitellen jäisivät toissijaiseksi keinoksi asiakkaan ja viranomaisten välisissä yhteyksissä. Pääsääntö olisi asian käsittely saamen kielellä, jos siihen on mahdollisuus (HE 46/2003 vp s.30).

Saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa sekä julkisen vallan velvollisuudesta toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia säädetään saamen kielilain 1 pykälässä. Saamen kielilain 3 luvun 12 § on yksiselitteinen, saamelaisella on oikeus käyttää viranomaisessa asioidessaan valintansa mukaan suomen tai saamen kieltä.

Saamen kielilain (1086/2003) 1 §:n 2 momentin mukaan julkisen vallan velvollisuutena on toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia ja 3 momentin mukaan tavoitteena on saamelaisten kielellisten oikeuksien toteuttaminen ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota.

Saamen kielilain 2 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan lakia sovelletaan Enontekiön kuntien toimielimiin sekä sellaisen kuntayhtymän toimielimeen, jossa Enontekiön kunta on jäsenenä.

Saamen kielilain 4 §:n 2 momentin mukaan viranomainen ei saa rajoittaa tai kieltäytyä toteuttamasta tässä laissa säänneltyjä kielellisiä oikeuksia sillä perusteella, että saamelainen osaa myös muuta kieltä, kuten suomea tai ruotsia.

Saamen kielilain 11 §:n mukaan viranomaisilla on saamelaisten kotiseutualueella erityisiä velvollisuuksia, joista säädetään lain 12-16 §:ssä.

Saamen kielilain 14 §:n 1 momentin mukaan viranomaisen on henkilöstöä palvelukseen ottaessaan huolehdittava siitä, että sen henkilöstö pystyy palvelemaan asiakkaita myös saameksi. Viranomaisen on lisäksi koulutusta järjestämällä tai muilla toimenpiteillä huolehdittava siitä, että henkilöstöllä on viranomaisten tehtävien edellyttämä saamen kielen taito. Hallituksen esityksen mukaan (HE 46/2003, s. 37) saamelaisten kotiseutualueella jokaisen saamen kielilain piiriin kuuluvan kunnallisen ja valtiollisen viranomaisen olisi vastaisuudessa kyettävä antamaan saamenkielisiä palveluita pääsääntöisesti tarvitsematta turvautua tulkkaukseen. Viranomaisilla on velvollisuus huolehtia, että kussakin virastossa on saamen kielen taitoista henkilökuntaa.

Saamen kielilain 15 §:n 3 momentin mukaan viranomaisten tulee toiminnassaan muutenkin edistää saamen kielen käyttämistä. Saamen kielilain 24 §:n 1 momentin mukaan viranomaisten tulee toiminnassaan oma-aloitteisesti huolehtia siitä, että tämän lain turvaamat kielelliset oikeudet toteutuvat käytännössä. Sen tulee osoittaa yleisölle palvelevansa myös saameksi.

Syrjintälautakunta on arvioinut Enontekiön kunnan tapaa järjestää saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluja (päivähoito, terveyspalvelut, vanhustenpalvelut) 11.12.2008. Syrjintälautakunta katsoi, ettei saamenkielisen väestön oikeus äidinkielellä tuotettuihin palveluihin ole toteutunut yhtäläisesti suomenkielisen väestön kanssa. Näin saamenkielistä väestöä on kohdeltu terveyspalveluiden järjestämisessä heidän etnisestä taustastaan johtuen heille haittaa aiheuttaen epäsuotuisammin kuin suomenkielistä väestöä on kohdeltu. Syrjintälautakunta totesi Enontekiön kunnan olevan saamelaisten kotiseutualuetta, jolloin viranomaisilla on saamen kielilain mukaan erityinen velvollisuus huolehtia julkisten palveluiden saatavuudesta saamen kielellä.

3. Päivystys ja ensihoito Lapin maakunnassa

Lapin sairaanhoitopiirin on esityksen (3 §) mukaan järjestettävä laaja ympärivuorokautinen päivystyksen yksikkö keskussairaalan yhteyteen.

Saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista Lapin sairaanhoitopiirissä selvitettiin opinnäytetyönä vuonna 2013[1]. Tutkimuksen perusteella puolet hoitajista oli kohdannut kielellisiä haasteita saamenkielisen potilaan hoitotyössä. Lähes kaikki hoitajat pitivät äidinkielellä saatua hoitoa merkityksellisenä saamenkieliselle potilaalle. Saamenkielisen hoitohenkilökunnan määrää pidettiin riittämättömänä. Kolmasosa kertoi tarvinneensa tulkkausapua, mutta aina sitä ei ole ollut saatavilla. Hieman alle kaksi kolmasosaa vastaajista on saanut tarvittaessa saamenkielistä tulkkauspalvelua. Vain hieman alle neljäsosa hoitajista on tarjonnut tulkkausapua. Tämä selittynee osittain sillä, että osa vastanneista ei tiedä saamenkielisen tulkkausavun mahdollisuudesta. Vastausten perusteella voidaan myös vetää johtopäätös, että kaikki työntekijät eivät täysin ymmärrä äidinkielen merkitystä sairaalle potilaalle.

Saamelaiskäräjät haluaa korostaa, että *laadultaan hyvä sairaanhoito ja sosiaalipalvelu* tarkoittavat myös sitä, että hoito on myös potilaan kannalta kaikenpuolisesti ymmärrettävää ja sitä, että potilas saa hoitotilanteissa puhua saamea, saada apua ja vastauksia, lisäohjeistusta ja tehdä lisäkysymyksiä omalla kielellä. Tämä takaa sen, että saamelaispotilaan yhdenvertaisuus ja ennen kaikkea potilasturvallisuus toteutuvat viivytyksettä. Erityisen haavoittuvat ryhmät ovat alle kouluikäiset suomen kieltä osaamattomat lapset, vammaiset, mielenterveyskuntoutujat, ikääntyneet ja muistisairaat.

Saamenkielistä päivystyksen aikaista ohjausta ja neuvontaa tulee olla tarjolla ympäri vuorokauden. Henkilöt, joilla saame on vahvempi kieli – eivät hätätilanteessa pysty käyttämään eivätkä ymmärtämään vierasta suomen kieltä samalla tavoin kuin tavallisesti. Hätätilanteessahan tarvitaan nopeaa toimintaa ja selkeää viestintää. Saamenkielistä hoitohenkilöstöä tulisi kouluttaa saamelaisalueella hoidon tarpeen arviointiin. Hoidon tarpeen arviointia tulee olla tarjolla puhelinpalvelun lisäksi myös kasvokkain ja pitkien etäisyyksien vuoksi myös alueellisesti. Lapin maakunnan osalta tulee palvelutasopäätöksessä ensihoitopalvelun palvelun sisällön ja järjestämistavan lisäksi määritellä potilaan äidinkieli potilasturvallisuustekijäksi, joka osaltaan velvoittaisi palvelunjärjestäjää huomioimaan asianmukaisesti saamenkielisen väestön kielelliset oikeudet.

Pitkät välimatkat eivät saa olla este Lapissakaan laadukkaiden ja yhdenvertaisten palvelujen saatavuudelle. Palvelujen keskittäminen ei saa heikentää perusoikeuksia. Tästä syystä ratkaisevaa on turvata joustava siirtyminen sairaala- ja päivystyspalveluihin sekä helpot, nopeat ja kustannustehokkaat kulkukeinot. Erityisen välttämätöntä on lääkärihelikopterien ja rajavartioston pelastushelikopterien saatavuus saamelaisten kotiseutualueella, jotta äkillisissä, kiireellisissä sairastapauksissa siirtyminen sairaanhoidon piiriin on nopeaa. Helikopterin toimintamahdollisuudet tulee erikseen turvata saamelaisten kotiseutualueella. Varsinkin poronhoidossa työskentelevillä pitkät välimatkat lähimpään taajamaan ilman tienyhteyttä viivästyttävät hoitoon pääsyä joskus jopa kohtalokkain seurauksin. Esimerkiksi Haltin alueelta on 60 km Kilpisjärvelle, josta potilaskuljetus voidaan tavallisesti järjestää. Lisäksi avun hälyttämistä heikentävät huonot puhelinyhteydet ja katvealueet.

[1] Kinnunen, Kitti 2013: Saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuminen Lapin sairaanhoitopiirissä. Rovaniemen ammattikorkeakoulu.

Lapin alueella ensihoidossa on tällä hetkellä vain yksittäisiä saamenkielisiä työntekijöitä. Yhteisen kielen puute on potilasturvallisuusuhka. Ensihoidossa ja päivystyksessä tulisi olla käytössä joustavat tulkkipalvelut. Etätulkkauksen kehittäminen tulee aloittaa kiireellisesti Lapin sairaanhoitopiirin ja tulevan Lapin maakunnan toimesta. Raja-alueella pohjoissaamenkielisten perusterveydenhuollon päivystyksen ja ensihoitopalvelujen hankkiminen Karasjoelta tulisi tehdä mahdolliseksi. Tämä parantaisi saamelaisalueella saamenkielisten asukkaiden potilasturvallisuutta ja palvelujen saavutettavuutta.

4. Sosiaalipäivystys

Sosiaalipäivystys perustuu perustuslain säädökseen, joka edellyttää, että alueella on valmius vastata kiireelliseen avun tarpeeseen. Kiireellisissä tapauksissa sosiaalipalvelujen tarve arvioidaan ja kiireelliset palvelut järjestetään viipymättä. Sosiaalipäivystyksessä tulee varmistaa saamenkielisen asiointimahdollisuus vähintäänkin tulkkauspalvelun kautta.

Sosiaalipäivystyksen olisi esityksen mukaan palveltava kaiken ikäisiä, yhteistyötä olisi tehtävä myös ensihoidon kanssa, käytössä olisi oltava riittävä osaaminen ja resurssit ja yhteistyötä terveyspäivystyksen kanssa olisi tiivistettävä. Palvelujen saavutettavuutta tulisi Lapin maakunnan alueella (erityisesti saamelaisten kotiseutualueella) parantaa liikkuvia palveluja kehittämällä ja rajayhteistyöllä. Sote-uudistuksessa Lapin maakunnan tehtäväksi tulisi erikseen määritellä rajayhteistyön kehittäminen.

Sosiaalipäivystyksessä tulisi kaikkina vuorokaudenaikoina olla valmius tehdä tarvittavia viranomaispäätöksiä, kuten päätös lapsen kiireellisestä sijoituksesta. Lapin maakunnassa jokaisella sosiaalipäivystyksessä työskentelevällä tulee olla riittävä osaamista saamen kielestä ja saamelaiskulttuurista, jotta saamenkielisen väestön perusoikeudet voidaan taata yhtäläisin perustein kuin ne taataan vastaavassa tilanteessa oleville suomenkielisille asiakkaille. Pohjoissaamenkielisten kriisi- ja sosiaalipäivystyksen hankkimiseksi voidaan tehdä yhteistyötä Norjan Karasjoen saamenkielisten palvelujen kanssa.

Sosiaalipäivystystyössä pääasialliset yhteistyökumppanit ovat poliisi, hätäkeskus, terveydenhuolto ja muissa yksiköissä tehtävä sosiaalityö. Esimerkiksi sosiaalipäivystyksen läsnäolo poliisiasemilla nähdään hyvin tärkeäksi toimintamuodoksi. Saamelaisten kotiseutualueella yhteistyö poliisin kanssa tulee olemaan haastavaa poliisien määrän vähentämisen vuoksi. Valtion säästötoimien vuoksi esimerkiksi Utsjoki on jäämässä ilman vakituista poliisia. Lähimmälle poliisiasemalle Ivaloon on kahden tunnin matka. Poliisien vähentäminen vaikuttaa myös sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön turvallisuuteen. Lapissa poliisien määrä tulee edelleen vähenemään neljän seuraavan vuoden aikana.

5. Esityksen taloudelliset vaikutukset kotitalouksiin

Esityksessä ei ole huomioitu riittävästi Lapin alueen erityispiirteitä. Lapissa pitkät välimatkat ja huonot joukkoliikenneyhteydet ovat todellinen haaste ja aiheuttavat kotitalouksille lisäkustannuksia matka- ja yöpymiskulujen kautta. Saamelaisten kotiseutualueen taksiverkosto on merkittävästi vähentynyt, eikä monilla kotitalouksilla ei ole omaa autoa käytettävissään. Asiointimatkojen kasvaessa Kelan matkakustannukset ja asiakkaiden matkakustannukset tulevat kasvamaan. Asiointimatkojen kasvaminen on erityisen ongelmallista iäkkäille saamelaisvanhuksille, jotka tarvitsevat saattajan mukaan asiointia varten. Useat saamelaisvanhukset ja lapset eivät osaa suomen

kieltä niin hyvin, että voisivat asioida ilman saamen kielen taitoista saattajaa. Kela ei korvaa saattajan ansionmenetyskorvauksia, vain matkakulut. Asiointimatkojen kasvaminen lisää myös saattajien kuluja merkittävästi.

6. Lopuksi

Saamenkieliselle väestölle tulee turvata yhdenvertaiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut kaikissa tilanteissa. Saamelaisten kielellisten ja kulttuurillisten oikeuksien toteuttaminen edellyttää sosiaali- ja terveydenhuollossa positiivista erityiskohtelua. Erityistä huomiota tulee kiinnittää uhanalaisessa asemassa olevien inarin- ja koltansaamenkielisten palvelujen saatavuuden turvaamiseen ja kehittämiseen. Saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista voidaan turvata lainsäädännön lisäksi käytännössä monilla hallinnon sisäisillä ratkaisuilla mm. rekrytoimalla saamenkielistä henkilöstöä, henkilöstön kielikoulutuksella, saamenkielisellä palveluohjauksella, etätulkkauspalvelun kehittämisellä, sopimalla lääkärikonsultaatiosta saamenkielisen lääkärin kanssa, työvuorosuunnittelulla, huolehtimalla potilasohjeistuksen kääntämisestä ja rajayhteistyöllä Norjan kanssa.

Julkisen vallan tulee aktiivisesti luoda tosiasialliset edellytykset myös saamelaisten perusoikeuksien toteuttamiseksi. Suomi on sitoutunut useisiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, jotka turvaavat saamelaisten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia. Kieliperuskirjaa valvova ministerikomitea on jo useampaan otteeseen kiinnittänyt huomiota saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuuteen ja suositellut Suomea toteuttamaan lisätoimia saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saamiseksi[2].

Saamelaiskäräjät toteaa, että nykyinen hallituksen esitys virheellisine saamen kielilain tulkintoineen ei turvaa saamelaisille perustuslaissa turvattujen kielellisten oikeuksien toteutumista. Saamelaiskäräjät pyytää perustuslakivaliokuntaa korjaamaan toistuvasti sote-uudistuksen valmisteluasiakirjoissa esiintyvän virheellisen käsityksen saamelaisen alkuperäiskansan kielellisten oikeuksien toteuttamisesta saamelaisten kotiseutualueella.

Puheenjohtaja Tiina Sanila-Aikio

Hallintopäällikkö Pia Ruotsala

(Lausunnosta päätti Saamelaiskäräjien puheenjohtaja 28.11.2016)

[2] (RecCHL 2007)7, (RecChl(2004)6, RecChL 2001)3